

נושאים מתחומים שונים בתרבותם של יהודי צפון-אפריקה: הלכה, שירה עברית, ספרות מתורגמת, עיתונות, צורפות – נדונים בחלק מהמאמרים, לרבות אלה שבמדור ביקורת ספרים, בחוברת 17 של 'פעמים'. עוד בחוברת זו מאמרים על יהודי אצווירה (מוגאדור), על המשפחה היהודית בעדן ועל החינוך היהודי בקוקאנד (בוכארה).

□ ד"ר דניאל שרוטר מגולל את פרשת העזרה שהגישה יהדות אנגליה לקהילת אצווירה (מוגאדור) במארוקו, במחצית השנייה של המאה ה-19. עזרה זו באה לידי ביטוי בתחום הסעד החברתי (חינוך, בריאות, שיכון) ובתחום הפוליטי, והיתה לה השפעה מרובה על תולדות יהודי אצווירה. כתוצאה מכך נשתנה מבנה היחסים בין יהדות מארוקו לשלטונותיה ואף נתחוללו שינויים חברתיים בקהילת אצווירה. לראשונה קמו בתוכה חוגים שתבעו רפורמה חברתית והעמידו אתגר לאוליגארכיה היהודית בקהילה. היבט נוסף הוא התייחסותן של מעצמות המערב, שראו בפילאנתרופיה היהודית אמצעי להגברת השפעתן במארוקו. מחבר המאמר הוא דוקטוראנט במחלקה ללימודי המזרח הקרוב באוניברסיטת מאנצ'סטר שבאנגליה. מאמרו הוגש במקורו, באנגלית, לחברה ההיסטורית היהודית באנגליה, ואנו מודים לה על הסכמתה לפרסמו בתרגום עברי.

□ ר' חיים אבן-עטר (1696-1743) הוא אחד האישים הנודעים ביותר מקרב יהדות צפון-אפריקה, ושמו נתפרסם ככל תפוצות ישראל. אולם החיבורים על אודותיו עוסקים בעיקר בשנותיו האחרונות בליוורנו ובארץ-ישראל ובחיבורו 'אור החיים' על התורה. מאמרו של ד"ר חיים בנטוב עוסק בשני היבטים פחות ידועים בדמותו של רחבי"ע והם: שנות חייו ופעילותו הציבורית במארוקו, שבה עברו עליו מרבית שנותיו, וקווים בכתביו ההלכתיים. תוך כדי הבירור העובדתי מתקן המחבר פרטים ביוגרפיים משובשים ומתאר את יחסיו עם חכמי מארוקו בדורו, ואילו מהבירור בכתביו ההלכתיים עולים קווים ועקרונות בפרשנותו לתלמוד ובפסיקתו. המחבר הוא מרצה בחוג לתלמוד באוניברסיטת ברי-אילן.

□ ד"ר אפרים חזן בוחן במאמרו את שירתו של רבי דוד קיים (חי במוגאדור ונפטר שם בשנת 1940), שספרו 'שירי דודים' יצא לאור לראשונה אשתקד. הוא חיבר פיוטים רבים לשבת, הכתובים בתבנית הקצידה, שהיא מורכבת ומגוונת מבחינה פרוזודית ומוסיקאלית. תבנית זו מחייבת גמישות לשונית רבה, ובהתמודדו אתה מצא המשורר

דרכי לשון וסגנון, התואמים את אלה של הפיוט העברי הקדום. המאמר דן במאפיינים של שירת ר' דוד בכללה, וכיתר פירוט בדפוסייה הלשוניים והסגנוניים. לפנינו משורר בעל ייחוד עצמי ניכר, שידע את ספרות ההשכלה העברית, אך לא סיגל את דרכיה במתיבתו אלא שאב ממסורת השירה העברית בצפון-אפריקה. מחבר המאמר הוא מרצה בחוגים לספרות עברית וללשון עברית באוניברסיטה העברית בירושלים.

□ ד"ר יוסף סדן דן בנוסח של תרגום 'אלף לילה ולילה' מצרפתית לערבית-יהודית, שיצא לאור בשנת 1882 באוראן (אלג'יריה). המאמר עוסק בבעיות גיבוש היצירה הידועה בשם 'אלף לילה ולילה' מתוך מקורותיה, בגלגולי התרגום של יצירה זו ומקומו של הנוסח הצרפתי בכללם, בתרגומה של יצירה זו ללשונות היהודים בכלל ולנוסחים שונים של ערבית-יהודית בפרט. המאמר מלמד לא רק על סוגיה אחת ביצירה הספרותית של יהודי צפון-אפריקה, אלא גם כן על כמה בחינות של התרבות היהודית ולשונות היהודים ועל עניינים בהשוואה לסגנונית ולשונית בתורת התרגום. המחבר הוא מרצה בכיר בחוג לשפה ולספרות ערבית באוניברסיטת תל-אביב.

□ אברהם הטל עוסק בכתב-העת היהודי הראשון הידוע עד כה שיצא לאור במגרב. המדובר בשבועון דו-לשוני, בערבית-יהודית ובצרפתית, שיצא לאור באלג'יר ולא האריך ימים. כתבי-עת יהודיים הופיעו במגרב רק משנת 1884 ואילך (פירוטם ראה: אברהם הטל, העיתונות היהודית בצפון-אפריקה, ירושלים תש"ס), וגילוי של כתב-עת זה, שמצא המחבר בגנזי הספרייה הלאומית הצרפתית, מקדים את ראשית הופעתם לשנת 1870.

מחבר המאמר, ביבליוגרף וחוקר, הוא הספרן של מכון בן-צבי, ירושלים.

□ פרופ' ידידה כלפון סטילמן סוקרת בחלק הראשון של מאמרה את האומנות המסורתית של הצורפים היהודים במארוקו ואת התמורות שחלו בה בסגנון, בטכניקות ובחומרים — במאה העשרים. בחלק השני של המאמר היא מתארת בפירוט את פועלו של צורף-אומן אחד, שעלה בשנת 1956 מסטאט שבמארוקו לישראל והמשיך לעבוד כצורף בירושלים. אומנות הצורפות המסורתית של יהודי מארוקו היא על סף חידלון, שכן נותרו בארץ זו יהודים מעטים, וצורפים בכלל זה, ורובם עלו לישראל, שהתנאים בה אינם נוחים להתפתחותה של אומנותם.

מאמר זה הוא המשך לחוברת 11 של פעמים, שרובו ככולו יוחד לאומנות הצורפות בקהילות ישראל במזרח. ועוד עימנו מאמרים על אומנות זו בתפוצות אחרות, שנפרסם בחוברות הבאות.

מחברת המאמר היא מרצה לאתנוגרפיה של ארצות המזרח התיכון באוניברסיטת המדינה בנינגהאמטון, ניו-יורק.

□ מיכל אמדור דנה במאמרה במבנה המשפחה היהודית בעדן ובארגונה, קודם חיסולה של קהילה זו ועליית רוב בניה לישראל. המאמר מיוסד על מחקר אנתרופולוגי, שנערך בקרב מדגם של בני הקהילה בישראל. מן המחקר מסתבר, כי במשפחה היהודית בעדן שרר העיקרון המאטרילוקאלי, לאמור רוב הזוגות עברו לאחר נישואיהם להתגורר בבית הורי האשה. עם זאת מאפיינים אחרים בארגון המשפחה, כמו קו ייחוס, חלוקת ירושה ובחירת בן-זוג לא הושפעו מהמאטרילוקאליות. המחברת מסבירה את קיומה של תופעה זו בעדן בעובדה, שזו היתה קהילה שרוב הגברים בה עסקו במסחר, בהם רבים תוך כדי שהייה ממושכת מחוץ לבית, וכן בהיות המשפחה היהודית בעדן מונוגאמית, שלא כבקהילות יהודיות אחרות שבסמוך לה.

המאמר מבוסס על עבודת גמר בחוג לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה באוניברסיטת חיפה.

□ ד"ר דב ב' ירושבסקי מפרסם שלוש תעודות מתוך ארכיונים רוסיים (בתרגום עברי), שעניינן סוגיה אחת. בשנת 1913 פנו כמה יהודים בוכארים אמידים בקוקאנד אל השלטונות בבקשה להתיר להם לייסד חברה לתמיכה בתלמידים יהודים. הבקשה לא אושרה והיא התגלגלה שנים רבות במשרדי הממשל הרוסי. התעודות, שהמחבר הקדים להן מבוא, מלמדות על חיי היהודים הבוכארים בכמה תחומים: חינוך, כלכלה ומדיניות הממשל כלפי היהודים.

המחבר עוסק במחקר יהדות בוכארה במסגרת המכון להיסטוריה של ברית-המועצות, שבאוניברסיטת תל-אביב.

★

עם ראשית הכרך הנוסף, החמישי, של 'פעמים' חלו מספר שינויים בהרכב מועצת המערכת: פרופ' אריאל טואף ופרופ' עליזה שנהר סיימו את חברותם; ד"ר משה אידל (האוניברסיטה העברית), ד"ר צבי יהודה (אוניברסיטת חיפה), צבי צמרת (מנכ"ל יד יצחק בן-צבי) וד"ר אורי שרביט (אוניברסיטת בראילן) מצטרפים למערכת. תודה למסיימים ואיחולי ברכה למצטרפים.

ראשיתו של כרך חדש היא גם הזדמנות להזכיר לקוראינו: לאלה שטרם חידשו את המנוי — להזדרז ולעשות כן, לקוראים האחרים — להצטרף אל מנויי 'פעמים'. באין מנגנון להפצה ולהחמתה, קוראינו הם מפיצינו. המליצו על 'פעמים' בפני מכריכם. ועוד נזכיר, כי במסגרת המרכז לחקר יהדות צפון-אפריקה שבמכון בן-צבי נעשית פעילות מבורכת בנושאים המשמשים מוקד בחוברת זו.

העורך